

Kapak Konusu

Arap Baharı ve Türkiye

Türkiye'nin dış politika çıkarlarının tanımlanmasında çıkarlar ve değerler arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiği noktasında farklı görüşler var.

Arap Baharı ve Türk Dış Politikasında Çıkarlar-Değerler İlişkisi

Arab Spring and Interests versus Values Relationship in Turkish Foreign Policy

Doç. Dr. Tarık OĞUZLU

ORSAM Ortadoğu Danışmanı
Uluslararası Antalya Üniversitesi

Abstract

The primary difficulty for Turkey caused by the Arab Spring is how to construct the relationship between interests and values in terms of defining and implementing Turkish foreign policy interests. In this context, many observers have put forward the argument that the so-called 'zero problems with the neighbors' policy of the Justice and Development Party governments over the last decade has been mainly based on values and this is why it has proved to be insufficient to deal with the realpolitik dynamics and challenges of the Arab Spring. That said, this article will first highlight the conceptual differences between value-based and interest-based foreign policies and then examine the ways how the 'zero problems with neighbors' policy has thus far established a balance between the two. The main argument is that while this foreign policy approach was more interest than value based in the pre-Arab Spring era, it has started to gain a more value than interest based character alongside the developments over the last year.

Türkiye'nin Ortadoğu'da liberal demokratik hareketleri desteklemesi ve bu minvalde bölgede düzen kurucu rol oynamak istemesi özünde değer odaklı olsa da Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı dönüşümün dinamiklerinden ayrı düşünülemez. Bu politika aynı zamanda çıkar odaklıdır da.

Giriş

Son bir senedir Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaşanmakta olan gelişmeler aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bir çok ülkenin dış politikasında ciddi zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu zorlukların başında dış politika çıkarlarının tanımlanmasında çıkarlar ve değerler arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiği gelmektedir.

Bu bağlamda bir çok gözlemci Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının bölgeye yönelik takip etmekte olduğu 'komşularla sıfır sorun' politikasının *değer* odaklı olmasından dolayı bölgesel gerçeklerle uyummadığını ve Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı dinamikler karşısında yetersiz kaldığını öne sürmüştür. Bundan sonra Türkiye *gerçekçi* bir dış politika takip etmeli ve idealler ve moral değerler etrafında koşturmadan vazgeçip komşularını olduğu gibi kabul etmeli ve onlarla kendi ulusal çıkarları temelinde pragmatik ve faydacı ilişkiler kurmalıdır. Neticede bu görüşün sahiplerine göre Suriye ve diğer bölge ülkelerinde yaşanmakta olan gelişmeler bu ülkelerin iç işidir ve Türkiye bu ülkelerin iç işlerine müdahil olup onları kendi değerleri ve idealleri doğrultusunda dönüştürmeye çalışmamalıdır.

Bu noktadan hareketle bu makale ilk olarak *çıkara* ve *değer* odaklı dış politik yaklaşımlar arasındaki kavramsal farklılıkları ortaya koyacak, sonra da 'komşularla sıfır sorun' odaklı Türk dış politikası yaklaşımının çıkar ve değer ilişkisini nasıl kurduğunu tartışacaktır. Temel argüman bu dış politika yaklaşımının Arap Baharı öncesinde daha fazla çıkar odaklı olduğu ama sonrasında yaşanan gelişmeler karşısında daha fazla değer odaklı bir şekilde evrilmeye başladığıdır. Bütün dış politik

yaklaşımlar ne tamamen çıkar ne de tamamen değer odaklıdır. Bu iki temel motivasyon belirli oranlarda bütün ülkelerin dış politikalarında rol oynarlar. Maddi çıkarların hiç bir şekilde dikkate alınmadığı dış politika yaklaşımları yoktur. Bunun yanında değerlerden ve ideallerden arındırılmış ve tamamen maddi beklentiler etrafında oluşturulmuş dış politika yaklaşımları da yoktur. Çoğu zaman söz konusu olan çıkar odaklı dış politika yaklaşımlarının değerler ve idealler üzerinden meşrulaştırılmasıdır. Arap Baharı sırasında Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerine yönelik takip etmekte olduğu dış politika değerlerin ve ideallerin, ulusal çıkarların tanımlanmasında ve meşrulaştırılmasında daha fazla kullanılmakta olduğunu göstermektedir.

Kavramsal Tartışma

Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi üzerine oluşturulan literatürde devletlerin dış politikalarında hangi saiklerle hareket ettiklerine dair kapsamlı tartışmalar yapılmaktadır. Bu minvalde dile getirilen görüşlerden birisi dış politikada esas olanın *çıkara* olduğunu söylemekte, diğeri ise *değer* odaklı yaklaşımların daha belirleyici olduğunu iddia etmektedir.

Çıkar odaklı yaklaşıma göre devletlerin temel amaçları ekonomi ve güvenlik odaklı maddi çıkarlarını gerçekleştirme, Esan olan uzun süreli çıkarlardır. Devletlerarası ilişkilerde ebedi dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, ebedi olan maddi çıkarlardır. Devletler bunu yaparken sistemdeki mevcut gerçekleri veri olarak kabul etmeli ve onlara uyumlu davranmalıdırlar. Devletler çıkarlarını diğer devletlerle iletişime geçmeden

İktidarlar çıkar ve ilkeler arasında güç tercihlerde bulunmak zorunda olsa da, kitlelerin hükümetlerden beklentisi daima değer odaklı hareket edilmesi yönünde oluyor.

önce tanımlarlar. Bu süreçte uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin coğrafi konumları ve maddi güç imkanları etkilidir. Bu yaklaşıma göre devletlerin dış politikadaki amaçları diğer devletleri kendi değerleri ve iç düzenleri doğrultusunda dönüştürmek değildir. Diğer devletlerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerine bakılmaksızın, onlarla tamamen çıkar odaklı faydacı ilişkiler kurulur. Anarşik uluslararası sistem içerisindeki konumları devletlerin neyi isteyebileceklerini ve bunu ne oranda gerçekleştirebileceklerini belirler. Sahip olunan maddi güç imkanları yapılabileceklerin sınırını çizer.

Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin üzerinde onları denetleyen herhangi bir otoritenin bulunmayışı devletleri birbirlerine karşı her daim uyanık olmaya ve birbirlerinin niyetlerinden kuşkulananmaya sevk eder. Diğer devletler potansiyel rakip ve düşmandırlar. Bundan dolayı da ulusal güvenliği sağlamanın en doğru yolu ulusal güç imkanlarını artırmak ve kendi kendine yeterli olmaktır.

Başka devletleri oldukları gibi kabul etmek, mümkün olduğunca onların iç işlerine karışmamak, onlarla tamamen faydacı ve araçsal ilişkiler kurmak burada esastır. Esas olan çıkarlardır ve bu çıkarlar, devletlerin iç farklılıklarına rağmen genelde bütün devletler için aynıdır. Ekonomik zenginlik, topraksal bütünlük, iç işlerinde egemenlik ve daha güçlü olmak neredeyse bütün devletlerin, aralarındaki rejimsel farklılıklara ve güç dağılımlarındaki dengesizliklere bakılmaksızın, paylaştıkları ortak çıkarlardır. İster demokrasiyle yönetilsin isterse de başka rejim türleriyle, bütün devletler uluslararası arenada benzer şekillerde hareket ederler. Devletler birbirleriyle olan ilişkilerinde kendilerini odak noktasına koyarlar ve olaylara kendi ulusal çıkarları penceresinden bakarlar. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin ortak değerler, normlar, aidiyetler ve sorumluluklar oluşturmasını zorlaştırır. Diğer devletlerle kurulacak olan ilişkiler özünde araçsaldır ve maddi ulusal çıkarların gerçekleştirilmesine hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Bu yaklaşım evrensel değerlerin oluşumuna şüphe ile bakar ve bazı devletlerin evrensel değerler oluşturma

ve yayma yönündeki dış politika yaklaşımlarını tehlikeli bulur. Bu tarz çabalar daha fazla kaos ve istikrarsızlık yaratır. Önemli olan başkalarını ve sistemin anarşik yapısını olduğu gibi kabul edip başka devletlerle faydacı ilişkiler kurmaktır.

Değer odaklı yaklaşım ise ulusal dış politika çıkarlarının tanımlanmasında ve bunların elde edilmesinde kullanılacak yöntemlerin belirlenmesinde devletlerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve kendilerine ne tarz misyonlar biçtiklerini önemli görür. Devletlerin kimlikleri, ideolojileri, stratejik kültürleri ve toplumsal özellikleri onların dış politikalarında neleri önemsediklerini belirleyen en etkili unsurlardır. Devletler salt beyinleri ile değil aynı zamanda kalpleriyle de hareket ederler. Bu bakış açısına göre, hiç bir devlet kendi değerleri ve kimliğiyle uyuşmayan dış politikalar takip edemez ve etmemelidir. Devletlerin kendilerini nasıl tanımladıkları, onların neyi istediklerini, neyi istedikleri de dış politikada nasıl davrandıklarını yakından belirler.

Devletler diğer devletleri kendilerine benzetmeye çalışabilirler ve temel amaçları kendi değerlerini ve ideolojilerini ihraç etmek olabilir. Esas olan başkalarını kendi değerleri doğrultusunda dönüştürmektir. Diğer devletlerin iç işlerinde nasıl yönetildikleri ve hangi değerleri benimstedikleri onlarla kurulacak ilişkileri belirler. Devletler kendilerine kimliklerinden kaynaklanan misyonlar ve vizyonlar tayin edebilirler. Literatürde *moral politika* ya da *idea-politika* olarak da adlandırılan bu görüşe göre salt maddi çıkarlar ve güç imkanları devletlerin dış politikalarını anlamamızda bize kesinlikle en doğru yanıt sunmayacaktır. Dış politika, iç politikadan tamamen ayrı tutulan ve amaca giden her yolun mübah görüldüğü bir alan değildir. Dış politikada kullanılan enstrümanlar meşru olmalı ve içeride sahip olunan kimliksel değerlerle çelişmemelidir.

Değer odaklı anlayışa Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa dış politikalarında sıklıkla rastlanmaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında bu iki ülkenin kendilerine özel misyonlar biçtikleri görülür. Tanrı tarafından seçilmiş ulus olduklarına inanan Fransızlar ve Amerikalılar kendilerini

diğer uluslardan üst bir yerde konumlandırmışlar ve dış politikalarını başkalarına medeniyet götürmekle özdeşleştirmişlerdir. Kendi değerlerinin evrensel olduğuna inanmışlar ve diğer uluslara örnek oluşturmayı kendi sorumlulukları olarak görmüşlerdir. Amerika örneğinde daha belirgin bir şekilde gözlemlenen olgu, bu ülkenin kendisini demokrasinin diğer uluslara ihracı noktasında ehil ve sorumlu hissetmesidir. Amerika'nın değerleri evrenselidir ve bu değerler Amerika'nın dış politikasında nasıl hareket etmesi gerektiğini belirlemelidir.

Bu bakış açısına göre, Amerika'nın en önemli dış politika amacı diğer ülkelerin demokrasi ile yönetilen ülkelere dönüştürülmesi ve demokratik değerlerin evrensel standartlar haline gelmesidir. Demokrasi ile yönetilmeyen devletlerle salt çıkar odaklı ilişkiler kurmak ve bunu meşru görmek Amerikan değerleriyle çelişecektir. ABD'nin Ortadoğu politikası bağlamında gündeme gelen tartışmaların en önemlisi bu değer odaklı yaklaşımın ABD'nin çıkarlarına ne kadar hizmet ettiği. Değer odaklı yaklaşımı savunanların temel hareket noktası devletlerin kendileri için istedikleri ve doğru buldukları şeyleri başka devletler için de istemeleri ve doğru bulmalarınıdır. Dış politikada tutarlılık ve meşruiyet önemlidir.

Buraya kadar yapılan tartışma sanki çıkar ve değer odaklı dış politika yaklaşımlarının birbirlerinden tamamen farklı oldukları izlenimini doğurmuş olabilir. Halbuki gerçek hayatta olaylar teorik seviyede yapılabilen soyut basitleştirmelere nazaran çok daha karmaşık ve komplikedirler. Çoğu zaman realpolitik/çıklarlar ile moral politik/değerler iç içe geçmişlerdir. Tamamen realpolitik ya da tamamen moral politik perspektiften hareket etmek neredeyse imkansızdır. Devletler değerlerini ihraç ederlerken aslında kendi güvenliklerini ve çıkarlarını daha kolay elde etmeye çalışıyor olabilirler. Başka ülkeleri dönüştürmeye çalışmak tamamen güvenlik kaygılarından ve bunu yapıyor olmaktan kaynaklanıyor olabilir.

Örneğin Amerika'nın demokrasiyi ihraç etmeye yönelik dış politika yaklaşımı sırf demokrasinin en ideal ve ahlaki yönetim tarzı olduğuna

Türk dış politikasında tamamen çıkar ya da tamamen değer odaklı bir durumun söz konusu olmadığını gösteren belki de en önemli örnek, aynı zamanda iç işlerinde kesinlikle liberal demokrat olmayan devletlerle de işbirliğini geliştirmeye çalışmasıdır.

inanmasından kaynaklanmamaktadır. Buradaki amaçlardan bir tanesi demokratik rejimlerle yönetilecek ülkelerin sayısını artırarak Amerika'nın kendi güvenliğine yönelebilecek tehditlerin azaltılmasıdır da. Başkan Bush zamanında ABD'nin Irak'a ve diğer bölge ülkelere demokrasiyi götürmek istemesi, Ortadoğu'dan ABD'ye yönelmiş güvenlik tehditlerinin ortadan kaldırılmasında başvurulan bir araçtır. Lübnan'da ve Filistin'de demokratik süreçler sonucunda yönetime ABD karşıtı unsurların gelmesi, ABD'nin demokrasi ihracını önemseyen dış politika yaklaşımını gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu da bize, demokrasi ihracının ulusal çıkarlara hizmet ettiği ölçüde başvurulan bir dış politika aracı olduğunu göstermektedir.

Bu iç içe geçmişliğin bir diğer tezahürü devletlerin değerlerini ihraç etme noktasında çoğu zaman seçici davrandıklarıdır. Çıkarların gerçekleşmesinde değer ihracının maliyeti düşükse bu yönetime başvurulabilir. Tam tersi durumlar söz konusu olduğunda ise tamamen realpolitik davranılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu bölgesinde bulunan petrol zengini Arap devletleriyle kurmuş olduğu ilişkiler bu iç içe geçmişliğin en güzel örneğini sunmaktadır. ABD uzun yıllar bölgedeki otoriter, baskıcı ve demokratik olmayan rejimlerle yakın stratejik ilişkiler kurmayı kendi değerleriyle çelişse de çıkarlarına uygun görmüştür. Bazı dönemlerde ise, örneğin bir önceki Başkan Bush'un birinci başkanlık döneminde, Ortadoğu ülkelerini demokrasi yönünde dönüştürmeyi daha fazla çıkarına tanımlamıştır. Hatta bunu yaparken güç kullanmaktan bile sakınmamıştır.

Benzer bir mantıkla şu da söylenebilir. Büyük güçler ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı bazı ülkelerde sessiz kalmayı tercih ederlerken, benzer başka durumlarda tam tersi tutum takılabilmektedirler. NATO, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar insan hakları ihlalleri yaşanan bazı bölgelere askeri operasyonlar düzenlerken, benzer başka durumlar karşısında sessiz kalabilmektedirler. Yakın tarih bu ikircikli tutumun birçok örneğini sunmaktadır. 1990'lı yılların ilk yarısında Bosna'da yaşanan insanlık dramı karşısında Batı'nın neden uzun süre beklemeyi tercih ettiği, ama 1999 senesinde kısa süre içerisinde Kosova'ya müdahil olduğu düşündürücüdür. Benzer bir mantıkla uluslararası toplumun neden Libya'ya müdahale edip Kaddafi rejiminin sonunu hazırladığı ama buna mukabil Suriye'de ciddi insan hakları ihlallerinin olmasına rağmen hala beklemeyi tercih ettiği sorulabilir.

Devletlerin nükleer silahların yayılmasına yönelik takip ettiği dış politikalar da çıkar ve değer odaklı yaklaşımların birbirlerinden kolayca ayrılmayacaklarını ve devletlerin bu konuda daha çok eklektik davrandıklarını göstermektedir. Hindistan'ın ve İsrail'in nükleer silah kapasitesi küresel güvenlik için bir tehlike oluşturmazken, İran, Kuzey Kore ve Pakistan'ın bu yöndeki politikaları kaygı verici bulunmaktadır. Hindistan'ın demokrasi ile yönetiliyor olması ve ABD'nin Çin'i dengeleme stratejisinin bir parçası olması ABD'nin Hindistan'ın nükleer politikalarına destek vermesini mümkün kılmaktadır. Buna mukabil İran'ın teokratik rejim yapısı ve ABD ve İsrail'in Ortadoğu'daki varlığını sorgulaması İran'ın nükleer politikalarını tehlikeli kılmaktadır. Buradan hareketle iddia edilebilir ki devletler

Türkiye, özellikle Şii topluluklar için yeterli duyarlılığı göstermemekle suçlanıyor ve bu durum çıkar-değer ikilemiyle yorumlanıyor. Resimde hak talebinde bulunan Bahreynli Şiiler görülüyor.

dış politikalarında çoğu zaman pragmatik ve seçici davranmaktadırlar.

Türk Dış Politikası ve Çıkarlar-Değerler İlişkisi

Bu arka plan çerçevesinde Türk dış politikasında çıkarlar ve değerler dengesinin tarihsel bir süreç içerisinde nasıl kurulduğunu ve bu dengenin son aylarda yaşanan Ortadoğu'daki halk hareketlerinden nasıl etkilendiğini kısaca tartışmamız yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan en önemli miraslardan birisi dış ülkelerle olan ilişkilerde daha çok realpolitik bir bakış açısının hakim olmasıdır. Bu stratejik kültür Cumhuriyet'in sonraki yıllarında da devam etmiş ve Soğuk Savaş sırasında zirve noktasına

ulaşmıştır. Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan güvenlik tehditlerini en iyi şekilde Batlı devletlerle NATO içerisinde kurulacak stratejik ilişkiler aracılığıyla bertaraf etmeyi amaçlayan bu bakış açısına göre, Türkiye'nin önemi ülkenin coğrafi konumu, jeopolitik özellikleri ve askeri imkanlarından kaynaklanmıştır. Başka ülkelerin iç işlerine karışıp onları bazı değerler etrafında dönüştürmeye çalışmak asla öncelikli bir dış politika amacı olmamıştır. Dış politika temelde ülkenin egemenliğini, bağımsızlığını ve topraksal bütünlüğünü garanti etmek için yürütülmüştür. 'Yurtta sulh cihanda sulh' ilkesi uzun süre Türkiye'nin temel ilgisini kendi iç işlerine vermesini ve dış politikada tepkisel ve savunmacı davranmasını mümkün kılmıştır. Bölgesel ve küresel barışın, başka ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerine bakılmaksızın onlarla kurulacak yakın ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Dünya siyasetinde çıkar-değer ikilemi tartışmasında en sık gönderme yapılan örneklerden biri de ABD'nin Suudi Arabistan yönetimiyle olan ilişkileri.

şebileceğine inanılmıştır. Çıkar odaklı bu yaklaşım Türk liderlerin devletlerin kendi iç işlerinde tamamen özgür oldukları ve ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması gerektiği yönündeki düşünceleriyle yakından ilgilidir. Türkiye egemenlik hakkının paylaşılması noktasında en kıskaç davranan ülkelerden birisi olmuştur.

Diğer taraftan bu zaman zarfında Türk dış politikasının tamamen değerlerden ve ideolojilerden arınmış olduğunu iddia edemeyiz. Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber yüzlerini Batı'ya dönen elitler, temel dış politika amacı olarak Türkiye'nin Batılı devletler topluluğuna katılımını görmüşler ve bunu mümkün kılmak için Türkiye'nin mümkün olan bütün Batılı uluslararası örgütlere üye olmasını savunmuşlardır. Türkiye'nin 1952 senesinde NATO'ya katılması ve 1959 senesinden bu yana Avrupa Birliği'ne üye olmaya çalışması değerler ve kimlik algılamalarından ayrı düşün-

lemez. Güvenlik ve ekonomi alanındaki maddi getirilerine ek olarak, Türkiye'nin bu örgütlere katılmak istemesinin bir amacı da Türkiye'nin batılı ve Avrupalı kimliğini batılı devletler nezdinde tescil ettirmektir.

Yine bu çerçevede Türkiye'nin kendisini olabildiğince Ortadoğu'daki gelişmelerden uzak tutması gerektiğine inanılmıştır. Ortadoğu'yla yakınlaşmanın ülkenin laik, Batılı ve demokratik iç düzenine zarar vereceği endişesi yaşanmıştır. İçeride laik ve Batılı bir düzenin kurulmasının dışarıda Batılı devletlerin yanında yer alarak daha kolay gerçekleşeceğine inanılmıştır. Bu da neticede değer odaklı bir dış politika yaklaşımıdır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze dış politikadaki bu çıkar ve denge birlikteliği devam etmiştir. Bazı zamanlarda çıkar bazı zamanlarda da değer vurgusu daha fazla ön plana çıkmıştır.

Bazen meşruluğuna inanıldığı için bazen de kaba maddi çıkarları daha kolay gerçekleştirmek adına değerler faydacı ve araçsal bir mantıktan kullanılabilir. Bazen de tamamen değerlerden bağımsız çıkar odaklı ilişkiler kurulabilmektedir.

Ülkenin kendisini içeride güvenli ve huzurlu hissettiği zamanlarda dışarıya karşı değer odaklı bir dış politika daha kolay benimsenebilmiştir. Ülke içersinde ciddi sorunların yaşandığı, güvenlik kaygılarının tırmandığı ve de ekonomik krizlerin sıklıkla yaşandığı zamanlarda ise Türkiye daha çok kendi içine kapanmış ve dışarıya karşı daha çok tepkisel ve çıkar odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. 90'lı yılların ilk yarısında Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ve Türkiye üzerindeki Soğuk Savaş kısıtlamalarının gevşemeye başlamasıyla Türk dış politikasında değer vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin bağımsızlıklarını yeni kazanan Türki cumhuriyetlere 'ağabeylik' yapması ve onlara bir model oluşturması gerektiği fikri özellikle gündeme gelmiştir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini pekiştirmelerinde, liberal demokratik değerler etrafında dönüşümlerini gerçekleştirerek uluslararası toplumun saygın birer üyeleri olmalarında Türkiye'nin tecrübelerinin örnek oluşturacağına inanılmıştır.

90'lı yılların ikinci yarısıyla başlayan ve 2000'li yılların ortalarına kadar süren dönemde Türkiye daha çok kendi iç sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. PKK terörünün tırmandığı, zayıf koalisyon hükümetlerinin ülkeyi yönetmekte zorlandığı, ekonomik krizlerin sıklıkla yaşandığı bu dönemde Türkiye daha çok kendi içersine yönelmiştir. Bu dönemdeki temel dış politika amacı dışarıdaki olumsuz gelişmelerin, örneğin 11 Eylül saldırılarının ve Amerika'nın Irak'ı işgalinin, ülke içersindeki mevcut sorunları kötüleştirilmesi ve ülkenin AB üyelik sürecinde yaşamakta olduğu dönüşümü olumsuz etkilememesine çalışmak olmuştur.

Çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu, ama yüzü Batı'ya dönük, içeride laiklik ve demokrasiyi sağlıklı bir şekilde harmanlayabilen ve uluslararası kapitalist sisteme entegre olmaya çalışan bir Türkiye algısı, 2000'li yılların ikinci yarısından bu yana daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunda hiç kuşkusuz Türkiye'nin yavaş yavaş da olsa içerideki temel sorunlarını çözmeye başlaması ve öz güven kazanması etkili olmuştur. Batılı devletlerin Türkiye'ye kimliğinden dolayı daha fazla önem vermeye başlamaları, özellikle de radikal dinci teröre karşı verilen mücadelenin kazanılması bağlamında, Türk dış politikasında değer vurgusunu pekiştirmiştir.

Türkiye'ye ilişkin bu algı, 2011'in başından beri yaşanmakta olan Arap Baharı sırasında daha da güçlenmiştir. Baskıcı ve otorter rejimlerinden kurtulmayı, yönetime daha fazla katılmayı, kültürel ve dini kimlikleri koruyarak küresel demokratik ve kapitalist sisteme entegre olmayı amaçlar gözüken Ortadoğu bölgesindeki halk hareketleri sırasında Türkiye'nin bir rol modeli, ya da ilham kaynağı, sunabileceği algısı güçlenmiştir.

Burada vurgulanması gereken nokta bu yöndeki Türkiye algısının batılı aktörler tarafından Ortadoğu'daki çıkarlarını gerçekleştirme bağlamında oluşturulmaya çalışıldığıdır. Türkiye'nin kimliğinden dolayı batılı ve bölgesel aktörler tarafından önemli görülmesi Türk dış politikasında değer ve kimlik vurgusunun ön plana çıktığı anlamına gelmez. Bunun için bu yöndeki algının Türk yöneticileri tarafından da benimsenmesi gerekir.

Son bir yıldır yaşanmakta olan gelişmeler göstermektedir ki bölgenin liberal demokratik değerler

Türkiye'nin yaşamakta olduğu dönüşümü yaşamayan ülkelerle faydacı ilişkiler kurmak tamamen çıkar odaklı bir yaklaşımdır. Türk dış politikasında bu farklı duruşların örnekleri mevcuttur ve bu durum gözlemcilerin çıkarlar ile değerler arasındaki dengenin nasıl kurulduğunu analiz etmesini zorlaştırmaktadır.

etrafında dönüşmesi için Türkiye'nin aktif bir rol oynaması gerektiği düşüncesi Türk yöneticiler tarafından benimsenmiştir. Başta Suriye'de olmak üzere Türkiye'nin mevcut baskıcı rejimlere başkaldıran demokratik muhalefetin yanında yer alması manidardır. Türkiye'nin kendi içinde yaşamakta olduğu liberal demokratik dönüşüm bundan böyle onun dış politika tercihlerini daha fazla şekillendirecek ve Türkiye'nin kendisine benzemeyen rejimlerle tamamen faydacı ilişkiler kurması zorlaşacaktır. Ortadoğu bölgesindeki komşularının iç işlerinde bir nebze de olsa söz sahibi olmayı normal sayan ve bu ülkelerin Türkiye'nin benimsediği değerler etrafında dönüşümünü amaçlayan bu bakış açısı değer odaklıdır.

İnsan haklarını merkeze koyan, toplumlarına karşı hesap verebilir, seçimle iktidara gelip seçimle iktidardan gidebilen rejimlerin ortaya çıkmasında Türkiye'nin öncü bir rol oynaması gerektiği düşüncesi değer odaklı olsa da aynı zamanda içersinde ciddi çıkar unsurunu da barındırmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin kendisini bölgede daha fazla güvende hissetmesi ve topraklarına karşı yönelebilecek dış tehditlerin azalması bölgedeki liberal demokratik değerlere inanan rejimlerin sayısının artmasından olumlu etkilenecektir. Bölge ülkelerindeki iç istikrarsızlıkların Türkiye'ye sıçramaması ve Türkiye'nin kendi dönüşümünü yavaşlatmaması için bölgenin en kısa sürede istikrar ve güvenlik üretir bir şekilde dönüşmesi gerekir. Bu da liberal demokratik değerlerin bölge ülkelerinde güçlenmesiyle daha kolay olabilir.

Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin bölgeye yönelik takip ettiği 'komşularla sıfır sorun' odaklı dış politikasını yeni dış politikadan ayıran nokta ilkinde Türkiye'nin kendi ekonomik zenginleşmesini, demokratik dönüşümünü ve toplumsal bütünlüğünü merkeze alarak Ortadoğu'daki ülkelerle bölgesel istikrara yönelik ilişkiler geliştirmeye çalışmasıdır. Komşu ülkelerle iç işlerinde nasıl yönetildiklerine bakılmaksızın oldukça pragmatik ve faydacı ilişkiler geliştirilmiştir. Esad rejiminin anti-demokratik ve baskıcı karakteri Arap Baharı öncesi dönemde Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerini geliştirmesini engellemiştir. Benzer bir durum Türkiye'nin Libya ve İran'la olan ilişkilerinde de gözlenmektedir. Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan yeni durum ise bu ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarını çok daha yakından etkilemeye başlaması (çıkarcı vurgusu) ve rejim farklılıklarına rağmen Türkiye'nin bu ülkelerle faydacı ilişkiler kurmasının gittikçe zorlaşmaya başlamasıdır (değer vurgusu).

Yeni yaklaşımda söz konusu olan çıkar vurgusu başka şekillerde de ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin komşularına nazaran artmakta olan maddi güç imkanları ona bölgesindeki gelişmelerin seyrine dair daha fazla söz söyleme imkanı vermektedir. Türkiye'nin kendisini bölgedeki gelişmeler karşısında bir şekilde sorumlu hissetmesi ve onları şekillendirmeye çalışması onun son yıllarda artmakta olan maddi güç imkanlarından ayrı düşünülemez. Ayrıca, Türkiye'nin bu şekilde davranarak Batılı devletlerle olan ilişkilerini daha da geliştirmek istediği öne sürülebilir, ki bu da özünde çıkar odaklı bir duruştur.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde Türk dış politikasının hem çıkar hem de değer vurgusunu taşıdığı ve zaman zaman bunlardan birisinin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Arap Baharı sırasında gözlemlenen durum değer vurgusunun ön plana çıkmaya başlaması ama bunun çıkarlardan bağımsız bir şekilde tanımlanmadığıdır. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki liberal demokratik hareketleri desteklemesi ve bu minvalde bölgede düzen kurucu rol oynamak istemesi özünde değer odaklı olsa da Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı dönüşümün dinamiklerinden ayrı düşünülemez. Bu politika aynı zamanda çıkar odaklıdır da.

Türk dış politikasında tamamen çıkar ya da tamamen değer odaklı bir durumun söz konusu olmadığını gösteren belki de en önemli örnek, Türkiye'nin Ortadoğu'daki halk hareketleri sırasında kendisini demokratik unsurların yanında konumlandırmasına paralel olarak aynı zamanda iç işlerinde kesinlikle liberal demokrat olmayan devletlerle ekonomik, askeri, enerji ve güvenlik işbirliğini geliştirmeye çalışmasıdır. Örneğin Türkiye İran, Çin ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken bu ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerini kesinlikle sorun etmemektedir.

Son zamanlarda çıkarlar ve değerler arasındaki dengenin çıkarlar lehine kurulduğu bir başka örnek Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye kendi içerisinde AB'nin kurucu değerleriyle uyumlu bir dönüşüm yaşarken ve bunu önemserken, Türk dış politikasının temel amacının Türkiye'nin AB üyesi olması gerektiği fikri son yıllarda zayıflamıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında Türk yöneticilerin Türkiye'yi yükselişte AB'yi de düşüşte olan aktörler olarak algılamaları önemlidir. Bir tarafta Türkiye zenginleşirken ve içerideki yapısal sorunlarını çözme sürecine girmişken, diğer tarafta AB bir krizden diğerine savrulmakta ve

küresel alanda tek sesli hareket etmenin hala çok uzağında bulunmaktadır. Taraflar arasında Türkiye'nin lehine gelişmekte olan maddi güç imkanları AB'yi Türkiye için bir cazibe merkezi olmak konumundan uzaklaştırmaktadır.

Türk dış politikasında çıkarlar ve değerler arasında pragmatik bir ilişkinin kurulmasını kolaylaştıran unsurlar arasında Türkiye'nin kendisini çok-kimlikli bir ülke olarak tanımlaması önemlidir. Bu kimliksel duruş iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 'stratejik derinlik' anlayışıyla uyumludur ve ondan beslenmektedir. Türkiye'nin birden fazla kimliğinin olduğunun vurgulanması ve sistemdeki diğer devletlerle birbirinden farklı dinamikler temelinde ilişkiler geliştirebileceği algısı, son kertede değerler ve çıkarlar arasında pragmatik bir ilişki kurmayı kolaylaştırmaktadır. Bazen meşruluğuna inanıldığı için bazen de kaba maddi çıkarları daha kolay gerçekleştirmek adına değerler faydacı ve araçsal bir mantıktan kullanılabilir. Bazen de tamamen değerlerden bağımsız çıkar odaklı ilişkiler kurulabilmektedir. Örneğin, insan haklarını merkeze alan, 'koruma sorumluluğu' prensibi çerçevesinde rejimlerin kendi vatandaşlarına karşı sorumlu olduklarına ve bu sorumluluklarını yerine getiremiyorlarsa uluslararası toplumun devreye girebileceğine inanan dış politika algısı temelinde değer odaklıdır ve son dönem Türk dış politikasında gözlenmektedir. Diğer taraftan, Ortadoğu'daki komşu ülkelerin liberal demokratik değerler etrafında dönüşmesini istemek ve bu yöndeki hareketleri desteklemek ulusal çıkarların değerler üzerinden meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir örneğidir. Son olarak da, rejim yapıları Türkiye'ninkine hiç bir şekilde benzemeyen ve Türkiye'nin yaşamakta olduğu dönüşümü yaşamayan ve buna şüphe ile bakan ülkelerle faydacı ilişkiler kurmak tamamen çıkar odaklı bir yaklaşımdır. Türk dış politikasında bu farklı duruşların örnekleri mevcuttur ve bu durum gözlemcilerin çıkarlar ile değerler arasındaki dengenin nasıl kurulduğunu analiz etmesini zorlaştırmaktadır.